

УДК 78.03(100=161.2)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-2-9>

Любомир МАРТИНІВ,
 orcid.org/0000-0001-7826-3968
 кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва
 Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
 (Дрогобич, Львівська область, Україна) liubomyrmartyniv26@gmail.com

УКРАЇНСЬКЕ МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО У ДІАСПОРІ: ТРАДИЦІЯ У РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

У статті проаналізовано розвиток українського музичного мистецтва у діаспорі у єдності традиції та реалій сьогодення, а також діяльність українських митців, зокрема Юрія Плевако-Оранського, Вірко Балея, Павла Гінтова, які у лінійній часовій парадигмі репрезентують традицію. Музичне мистецтво у полікультурному просторі діаспори є формою суспільної свідомості, культурної пам'яті спільноти та художньо-образного відображення дійсності особливими виражальними засобами, шляхом самопізнання і самореалізації митця (композитора, виконавця-інтерпретатора) і слухача у міжкультурній/міжособистісній комунікації. Традиція розвивалася у процесі композиторської, виконавчої та педагогічної діяльності її носіїв в інструментальному, вокальному, хоровому напрямках, а також фольклорному та академічному стилях, у полікультурному середовищі діаспори зберегла автентичність, водночас, була відкрита для формування модерного напрямку. У системі цінностей носія традиції Україна, її історія та культура є пріоритетною, що робить українське мистецтво та митців чутливими до політичної ситуації в Україні і світі. Передумови виникнення діаспори закарбовані у колективній пам'яті на інтелектуально-раціональному і чуттєво-емоційному рівнях, тож традиція виявляє у мистецтві звуку естетично-раціональне ставлення до оточуючого світу, яке засноване на ідеалах краси, добра, істини і свободи. А художньо-виражальні засоби – мелодія, гармонія, лад, ритм, темп, динаміка фіксують музичний звук за висотою у системі ладово-ритмічних співвідношень, що корелюються із «звучанням» світу, у часі і просторі якого перебуває митець і слухач. В умовах російсько-української війни музичне мистецтво виконує місію збереження ідентичності української діаспори у комунікації, інтерпретації свого буття, України та її культури і навколишнього світу.

Ключові слова: музична культура української діаспори, полікультурний простір, музичне мистецтво, композитор, митець, автор, українська музика, традиція, міжкультурна комунікація.

Liubomyr MARTYNIIV,
 orcid.org/0000-0001-7826-3968
 Candidate of Art Studies,

Associate Professor at the Department of Cultural Studies and Art Education
 Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
 (Drohobych, Lviv region, Ukraine) liubomyrmartyniv26@gmail.com

UKRAINIAN MUSICAL ART IN THE DIASPORA: TRADITION IN TODAY'S REALITIES

The article analyzes the development of Ukrainian musical art in the diaspora in the unity of tradition and the realities of today, as well as the activities of Ukrainian artists, in particular Yuriy Plevako-Oranskyi, Virko Balei, Pavel Gintov, who represent tradition in a linear time paradigm. Musical art in the multicultural space of the diaspora is a form of social consciousness, cultural memory of the community and artistic representation of reality through special means of expression, through self-discovery and self-realization of the artist (composer, performer-interpreter) and the listener in intercultural/interpersonal communication. The tradition developed in the process of compositional, performing and pedagogical activities of its bearers in instrumental, vocal, choral directions, as well as folklore and academic styles, preserved authenticity in the multicultural environment of the diaspora, at the same time, it was open to the formation of a modern direction. In the system of values, the bearer of tradition, Ukraine, its history and culture is a priority, which makes Ukrainian art and artists sensitive to the political situation in Ukraine and the world. The prerequisites for the emergence of the diaspora are imprinted in the collective memory at the intellectual-rational and sensory-emotional levels, so the tradition reveals in the art of sound an aesthetic-rational attitude to the surrounding world, which is based on the ideals of beauty, goodness, truth and freedom. And the means of artistic expression - melody, harmony, mode, rhythm, tempo, dynamics fix the musical sound by pitch in the system of mode-rhythmic relationships, which are correlated with the «sound» of the world, in the time and space of which the artist and the listener are. In the conditions of the Russian-

Ukrainian war, musical art fulfills the mission of preserving the identity of the Ukrainian diaspora in communication, interpretation of its existence, Ukraine and its culture and the surrounding world.

Key words: *musical culture of the Ukrainian diaspora, multicultural space, musical art, composer, artist, author, Ukrainian music, tradition, intercultural communication.*

Постановка проблеми. У цивілізаційних викликах сьогодення, в умовах російсько-української війни (з 2014 року) тема України, її культури в цілому та мистецтва зокрема є актуальною у полікультурному науковому просторі світу. Українське музичне мистецтво у часо-просторовому вимірі свого розвитку виявляє тяглість самобутньої національної традиції (як у материковій Україні, так і в діаспорі) у поєднанні з інтенціями, що у контексті певної епохи відтворюють реальний зміст поняття «сучасність». Так утверджується міжпоколінневий зв'язок у межах традиції, яка трансформується у міжкультурну комунікацію, суб'єктами якої постають: митець (автор музичного твору і виконавець, який, водночас, є інтерпретатором його змісту), слухач та дослідник. У розмаїтті жанрів та стилів, довершеності художньо-виражальних засобів музичного тексту, єдності форми і змісту творів, майстерності виконання та інтерпретації українська музика на Батьківщині та поза її межами допомагає нам пізнати світ і визначити своє місце у ньому, утвердити свою присутність у прагненні для всіх добра, справедливості і свободи. У процесі культурно-історичного розвитку української музики саме Західна українська діаспора (українці у Західній Європі, Північній і Південній Америці, Австралії) уже понад століття продовжує популяризацію і вивчення українського музичного мистецтва поза межами України.

Проблема міждисциплінарного дослідження (як в Україні, так і за її межами) музичного мистецтва української діаспори у полікультурному просторі його творення та побутування виявляє певні суперечності, зокрема між: *актуальністю і важливістю* предмету наукового пошуку для розуміння музичного мистецтва української діаспори як форм суспільної свідомості та художньо-образного відображення дійсності особливими виражальними засобами (мелодія, лад, ритм, темп, динаміка тощо), *значимістю* музичної творчості для пізнання/самопізнання її суб'єкта та міжсуб'єктної/міжкультурної комунікації і недостатньою його вивченістю. Причин такої неспівмірності декілька, зокрема: недостатність досліджень музичної культури у діаспорі, спорадичність, ситуативність відгуків та рецензій на події музичного життя українців у мультикультурному просторі тощо.

Аналіз досліджень. Проблема музичної культури українців у діаспорі є недостатньо розробленою і на сьогодні потребує якнайширшої популяризації не лише на засадах музикознавства, а й міждисциплінарного підходу, оскільки сприяє етнокультурному самозбереженню індивіда та спільноти, забезпечує єдність як всередині неї, так і процесі міжкультурної комунікації.

У досягненні мети та вирішенні завдань статті нами використано дослідження проблем мистецької української діаспори в Україні та за кордоном у минулому і сьогоденні. Зокрема О. Гармель (Гармель, 2018), П. Гінтов (Гінтов, 2022), С. Дацюк (Дацюк, 2017), Л. Кияновська (Кияновська, 1991), Л. Філоненко (Філоненко, 1999) та низка інших вивчали у персоналіях професійну та аматорську музичну діяльність української діаспори; Н. Бовсунівська (Бовсунівська, 2020), Г. Карась (Карась, 2012), А. Муха (Муха, 2004), О. Рудницька (Рудницька, 2000) та інші – феномен української діаспори у її національно-культурній діяльності та здобутках у розвитку музичної культури. Однак досліджувана проблема на сьогодні не є достатньо вивченою, що й обумовило вибір теми нашої статті.

Мета статті – проаналізувати розвиток українського музичного мистецтва у діаспорі у єдності традиції та реалій сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Українська мистецька музична традиція у діаспорі від кінця ХІХ ст. розвивалася у процесі композиторської, виконавчої та педагогічної діяльності її носіїв в інструментальному, вокальному, хоровому напрямках, а також фольклорному чи академічному стилях.

У часо-просторовому вимірі фольклорна традиція утвердилася у період першої (т.зв. «трудова») еміграція з кінця ХІХ і на початку ХХ ст.) і другої («політична» еміграція міжвоєнного періоду) хвиль еміграції. У період після Другої світової війни (це вже третя емігрантська хвиля) спостерігаємо утвердження класичного, академічного стилю у розвитку музичної культури української діаспори. Митці, носії академічної і фольклорної традиції, шляхом еміграції уникнули фізичного знищення, репресій з боку влади (на теренах Східної Галичини до 1939 року – польської, а відтак на всій території України – радянської). Завдячуючи аматорській і професійній діяльності українських митців, українське музичне мистецтво (у єдності і протиріччях фольклорної та академічної традиції)

в іноетнічному, полікультурному середовищі діаспори зберегло автентичність, уникнуло впливу політичної кон'юнктури тоталітарного режиму, а також і художньо-естетичної деформації творчого процесу. Як зазначає Н. Бовсунівська, українські митці організовувалися з власної ініціативи та за сприяння держави проживання, фінансової підтримки громади і меценатів у самодіяльні та професійні колективи – клуби, товариства, громадські організації, музичні інститути тощо. Особливо у післявоєнний час помітною стала діяльність мистецької генерації з України з числа випускників українських музично-освітніх інституцій: консерваторій, музичних інститутів, семінарій тощо (Бовсунівська, 2020: 96).

Наступні хвилі української еміграції, а також переселенці у Північну Америку після повномасштабного вторгнення російських військ в Україну 24 лютого 2022 року засобами музичного мистецтва сповіщають світові про свою Батьківщину, її історію та культуру, біль війни, прагнення перемоги, миру і справедливості.

Розвиток і збереження традиції музичної культури у просторі Північної Америки, перш за все, пов'язані із діяльністю Українського Музичного Інституту Америки (УМІ), який є найбільшою і найстарішою професійною, неприбутковою музичною школою української діаспори. З часу заснування у Нью-Йорку (в 1952 році) УМІ створив мережу філіалів у 23 містах США за взірцем Вищого музичного інституту імені М. Лисенка (від 1903 року, сьогодні – Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка), у якому до еміграції у США в 30-х роках ХХ ст. працювали члени основного складу УМІ. З діяльністю Інституту пов'язані імена видатних музикантів української діаспори у США ХХ – початку ХХІ ст., а саме це: піаністи-педагоги Р. Савицький, Д. Гординська-Каранович, М. Байлова, Т. Богданська, Н. Котович, М. Лончина-Лісовська, композитори-музикознавці І. Соневицький, З. Лисько, диригент-педагог Б. Волянська та низка інших професійних музикантів, які зберегли українську музичну традицію у міжкультурних зв'язках та взаємодії. Повна програма навчання становить 12 років (нижній, середній і вищий курси), яка передбачає вивчення головних і додаткових предметів, іспити перед журі, систематичні учнівські і дипломні виступи, тематичні вечори, концерти визначних учнів, випускників та професійних гостей. Завдяки добору репертуару концертуючих викладачів та учнів, українська музика звучить не лише в осередках Української громади, але й у таких елітних залах, як Карнегі Хол, Лінкольн

Центр, Кенеді Центр, на телебаченні, у звукозаписах. Збережена традиція українського музичного мистецтва доповнена інноваційними європейськими та американськими методами навчання, зокрема методами Сузукі, Рахманінова тощо (The Ukrainian Music Institute).

У межах нашого дослідження музична традиція української діаспори у США у лінійній часовій парадигмі репрезентована діяльністю низки українських митців, зокрема Юрія Плевако-Оранського, Вірко Балея, Павла Гінтова. Із збереженням і примноженням української музичної традиції у діаспорі у другій половині ХХ і на початку ХХІ ст. пов'язана діяльність диригента, педагога, концертмейстера, автора обробок, рецензента і музикознавця Юрія Плевако-Оранського (30.01.1917, Харків – 27.11.2008, Філадельфія), який належить до першої генерації викладачів УМІ. Як зазначає С. Дацюк, шану від сучасників і нащадків Ю. Плевако-Оранський заслужив як диригент, організатор молодіжного хору та оркестру, учитель фортепіано і теоретичних предметів в УМІ, композитор, постановник дитячих опер М. Лисенка, М. Фоменка, В. Овчаренка, Я. Лісовського, ініціатор створення та автор фільмованих портретів українських композиторів «Альбоми на екрані», монументального «Ілюстрованого енциклопедичного покажчика українських композиторів поза межами України», до якого увійшли відомості про понад 150 українських композиторів у діаспорі – країнах Європи, США, Канади, Південної Америки, Австралії та ін. (Дацюк, 2017: 30–31).

Видатною постаттю українського музичного мистецтва у діаспорі є українсько-американський диригент, піаніст, композитор, музичний діяч, лауреат Державної премії України імені Тараса Шевченка (1996), зарубіжний член Національної спілки композиторів України Вірко Балея (21.10.1938, м. Радехів, Східна Галичина), сім'я якого (після тривалих поневірянь у таборах для переселенців у Словаччині та Німеччині) у 1949 році емігрувала до США. Тут у 1962 році Вірко Балея закінчив консерваторію у Лос-Анджелесі (Каліфорнійський інститут мистецтв), є почесним професором музичної композиції Університету Невади (Лас-Вегас), у якому тривала майже 50-річна академічна кар'єра композитора. Завдяки музикознавчій, організаторській, публіцистичній, продюсерській діяльності Вірка Балея активною на межі століть була його співпраця з Ю. Ілленковим, С. Параджановим, В. Сильвестровим, М. Скориком, І. Карабицем, В. Загорцевим, Л. Дичко, Є. Станковичем, В. Губою, П. Соловкіним, В. Годзяцьким та іншими українськими митцями.

Аналізуючи феномен української музичної діаспори, О. Гармель на прикладі життя і творчості Вірка Балея зосереджує увагу на тих інтенціях його творчості, що є знаковими і символічними як вияв колективної пам'яті та музична інтерпретація української культури у її минулому і сьогоденні. Дослідниця розглядає прагнення митця зберегти фундаментальні світоглядно-ціннісні основи рідної культури, а також поєднати образ «внутрішньої батьківщини» із реаліями життя у іноетнічному, полікультурному просторі США і світу.

Таким чином, музична культура української діаспори розвивалася упродовж ХХ у тенденціях збереження фольклорної та академічної традиції, водночас, була відкрита для формування модерного напрямку. Світ пізнав українську не лише класичну, а й модерну музику другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Вивчення модерного напрямку в українській музичній традиції діаспори у реаліях сьогодення ще чекає свого дослідника. Однак одним з перших, хто проявив дослідницько-популяризаторський інтерес до проблеми був Вірко Балея. Як зазначає О. Гармель, постійним лейтмотивом творчого життя В. Балея було свідоме, наполегливе прагнення дізнатися про сучасну йому українську музику: чи склалася в Україні самостійна композиторська школа і чи є митці, які прагнуть авангардного пошуку на зразок західного мистецтва? Знайомство з творчістю Бориса Лятошинського, поїздка в Україну у 1974 році, враження від спілкування з молодими композиторами у Києві та Львові відображено у музикознавчих нарисах В. Балея про український музичний авангард. Так, у музикологічному часописі «Numus-West» (Вашингтон, США) було надруковано статтю «Київський авангард – ретроспектива головної течії», яка невдовзі була опублікована в перекладі у журналі «Melos» (Берлін, Німеччина), у часописі «Soviet Ukrainian Affairs» («Питання Радянської України», Лондон) у 1988 році надруковано іншу статтю «Orpheus Unleashed» («Орфей розкутий»), яка в українському перекладі у 1990 та 1994 роках була розміщена у журналі «Сучасність». Окрім цього В. Балея неодноразово виступав із розповідями про сучасних українських композиторів у різних мистецьких центрах, читав лекції у Гарвардському, Сельському, Ратгерському університетах, у Клівлендському інституті музики (США), в університеті Торонто (Канада) тощо (Гармель, 2018: 8–10).

Особливістю формування, розвитку і побутування української музичної традиції на теренах української північноамериканської діаспори є, окрім суто мистецьких ознак, система цінностей

і пріоритетів, яких дотримується її суб'єкт (творець/виконавець/слухач). Для багатьох поколінь українців у діаспорі беззаперечною цінністю є Україна, її історія та культура. Це робить українське мистецтво та митців чутливими щодо політичної ситуації в Україні і світі.

Прикладом такого ставлення до себе і світу постає український піаніст у діаспорі Павло Гінтов (1984 р.н., м. Київ), який побудував вдалу музичну кар'єру у США, здобувши музичну освіту у Київській середній спеціалізованій музичній школі-інтернаті імені Миколи Лисенка, консерваторії у Москві та Мангеттенській школі музики у Нью-Йорку (магістратура, докторантура). Український музикант має науковий ступінь доктора музичних наук (2015 р.), займається викладацькою діяльністю, є лауреатом багатьох премій престижних конкурсів, виступав сольо і з провідними оркестрами на сценах Київської, Берлінської філармоній, Карнегі-Хол у Нью-Йорку, Національного театру Верді у Мілані, Кіої Хол у Токіо тощо. Піаніст популяризує українську культуру у світі, виконуючи твори українських митців минулого і сьогодення, влаштовує концерти, записує диски, програми яких присвячені творчості українських композиторів, зокрема Сергія Борткевича (1887, м. Харків – 1952, м. Відень), «Кримські ескізи» якого вважає одним із найпрекрасніших творів про Україну в історії музики, Федора Якименка (1876, с. Піски біля Харкова – 1945, м. Париж) та інших. У низці інтерв'ю, в організації та участі у численних акціях протесту митець засуджує анексію Криму, російську політику, її агресію проти України.

Про свою ідентичність з Україною Павло Гінтов говорить так: «Я завжди називаю себе виключно українським піаністом. Найважливіше – це те, ким ти сам себе відчуваєш. Шопен жив у Парижі, але, напевне, він би здивувався, якби хтось назвав його французьким композитором. Олександр Кошиць, Соломія Крушельницька, чи Федір Якименко жили закордоном, але завжди вважали себе українськими музикантами». А найважливішу мету для себе особисто і всіх українських музикантів у діаспорі піаніст визначає – «грати і записувати твори наших композиторів, щоб їх знав весь світ так, як знають Шопена, Ліста чи Дебюссі. Я дуже прагну робити для цього все, що зможу» (Черній, 2022).

Постать П. Гінтова належить до нової генерації української діаспори, у творчості яких поєднано мистецьку діяльність на чужині, палку, дієву любов до України, чітку громадянську позицію щодо подій в Україні і світі, що свідчить не лише про приналежність митця до традиції, а власне її повноту і життєдайну творчу силу.

Висновки. Для української діаспори у Північній Америці питання про зв'язок мистецтва як форми суспільної свідомості і політики завжди було актуальним, адже передумови виникнення діаспори не лише економічні, але й значною мірою політичні, які закарбовані у колективній пам'яті на інтелектуально-раціональному і чуттєво-емоційному рівнях. Музичне мистецтво української діаспори у єдності поколінь митців, стильових особливостей творчості і напрямків діяльності зберегли традицію вияву у мистецтві звуку естетично-раціонального ставлення до оточуючого світу, яке засноване на ідеалах краси, добра, істини і свободи. Основні художньо-виражальні засоби музичного мистецтва – мелодія, гармонія,

лад, ритм, темп, динаміка фіксують музичний звук за висотою у системі ладово-ритмічних співвідношень, які корелюються із «звучанням» світу, у часі і просторі якого перебуває митець/виконавець-інтерпретатор/слухач.

І сьогодні в умовах російсько-української війни (з 2014 року) музичне мистецтво української діаспори виявляє тенденції світоглядних настанов митця (композитора і виконавця) і слухача – зберегти ідентичність у комунікації, інтерпретації свого буття, України, її культури і навколишнього світу.

Перспективою подальших досліджень проблеми є визначення жанрових особливостей сучасного музичного мистецтва української діаспори у Північній Америці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бовсунівська Н. М. Розвиток музичної освіти української діаспори Канади та Сполучених Штатів Америки (кінець XIX – середина XX століття). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2020. Вип. 2 (101). С. 94–107.
2. Гармель О. Феномен діаспори в аспекті пам'яті культури (на прикладі творчості Вірка Балея). *Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. 2018. Вип. 121. С. 7–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnmau_2018_121_3
3. Дацюк С. Видатний представник музичного мистецтва української діаспори: диригент Юрій Оранський (до 100-річчя від дня народження). *Хорове мистецтво України та його подвижники. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Дрогобич, 19-20 жовтня 2017 року)*. С. 18–33. URL: <https://dspu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/xorove-mystectvo-urayiny-ta-jogo-podvyzhnyky-2017.pdf>
4. Карась Г. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі XX ст.: монографія. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. 1164 с.
5. Кияновська Л. З-за піднятої завіси. *Музыка*. 1991. № 4. С. 4–6.
6. Муха А. Композитори України та української діаспори: довідник. Київ: Музична Україна, 2004. 350 с.
7. Павло Гінтов: про вплив російської пропаганди у США та головну мету українських музикантів. Авторка: Аліна Черній від 09.10.2022. URL: <https://theclaquers.com/posts/10188>.
8. Рудницька О. Українське мистецтво у полікультурному просторі. Київ: ЕксОб, 2000. 208 с.
9. Філоненко Л. Ярослав Барнич: науково-популярний нарис про життя і творчість. Дрогобич: Відродження, 1999. 150 с.
10. The Ukrainian Music Institute. Educating youth in the classics since 1952. URL: <https://www.ukrainianmusicinstitute.com>.

REFERENCES

1. Bovsunivska, N. (2020). *Rozvytok muzychnoi osvity ukrainskoi diaspory Kanady ta Spoluchenykh Shtativ Ameryky (kinets XIX – seredyna XX stolittia)* [Development of musical education of the Ukrainian diaspora in Canada and the United States of America (end of the 19th–mid-20th century)]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedagogichni nauky*. Vyp. 2 (101). Pp. 94–107. [in Ukrainian].
2. Harmel, O. (2018). *Fenomen diaspory v aspekti pamiaty kultury (na prykladi tvorchosti Virka Baleia)* [The phenomenon of diaspora in the aspect of cultural memory (on the example of Virka Baleia's work)]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P.I. Chaikovskoho*. Vyp. 121. Pp. 7–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnmau_2018_121_3 [in Ukrainian].
3. Datsiuk, S. (2017). *Vydatnyi predstavnyk muzychnoho mystetstva ukrainskoi diaspory: dyryhent Yurii Oranskyi (do 100-richchia vid dnia narodzhennia)* [An outstanding representative of the musical art of the Ukrainian diaspora: conductor Yuriy Oranskyi (to the 100th anniversary of his birth)]. *Khorove mystetstvo Ukrainy ta yoho podvyzhnyky. Materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii (m. Drohobych, 19-20 zhovtnia 2017 roku)*. Pp. 18–33. URL: <https://dspu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/xorove-mystectvo-urayiny-ta-jogo-podvyzhnyky-2017.pdf> [in Ukrainian].
4. Karas, H. (2012). *Muzychna kultura ukrainskoi diaspory u svitovomu chasoprostori XX st.: monohrafiia* [Musical culture of the Ukrainian diaspora in the world time-space of the 20th century: monograph]. Ivano-Frankivsk: Tipovit, 1164 s. [in Ukrainian].
5. Kyianovska, L. (1991). *Z-za pidniatoi zavisy* [Because of the raised curtain]. *Muzyka*. № 4. Pp. 4–6. [in Ukrainian].
6. Mukha, A. (2004). *Kompozytory Ukrainy ta ukrainskoi diaspory: dovidnyk* [Composers of Ukraine and the Ukrainian diaspora: reference book]. Kyiv: Muzychna Ukraina, 350 s. [in Ukrainian].

7. Pavlo Hintov: *pro vplyv rosiiskoi propahandy u SShA ta holovnu metu ukrain skykh muzykantiv* (2022) [Pavlo Gintov: about the influence of Russian propaganda in the USA and the main goal of Ukrainian musicians]. *Avtorka: Alina Chernii vid* 09.10.2022. URL: <https://theclaquers.com/posts/10188>. [in Ukrainian].

8. Rudnytska, O. (2000). *Ukrainske mystetstvo u polikulturalnomu prostori* [Ukrainian art in a multicultural space]. Kyiv : EksOb, 208 s. [in Ukrainian].

9. Filonenko, L. (1999). *Yaroslav Barnych: naukovo-populiarnyi narys pro zhyttia i tvorchist* [Yaroslav Barnych: popular science essay about life and creativity]. Drohobych: Vidrozhennia, 150 s. [in Ukrainian].

10. The Ukrainian Music Institute. Educating youth in the classics since 1952. URL: <https://www.ukrainianmusicinstitute.com> [in English].